

Dr Uroš V. Šuvaković¹
Dr Branko M. Rakić²

Originalni naučni rad
UDK 341.485

GENOCID I ETNIČKO ČIŠĆENJE ILI O ODNOSU DISPOZICIJE JEDNOG MEĐUNARODNO- KRIVIČNOG DELA I JEDNOG SOCIOLOŠKO- POLITIKOLOŠKOG POJMA³

Apstrakt

U radu se analizira pojmovno određenje krivičnog dela genocida, shodno Konvenciji OUN i Lempkinovom shvatanju ovog pojma, a zatim vrši komparacija sa pojmom etničkog čišćenja. Ukazuje se na to da genocid jeste krivično delo, najteži mogući zločin, ali da etničko čišćenje nije zločin, pošto nije pravni, već sociološko-politikološki pojam. Svakako, detaljnom analizom ovog pojma, ukazuje se da elementi iz kojih se on obično sadrži (npr. ratni zločini, masakri, prinudne deportacije) predstavljaju svaki ponaosob neko od krivičnih dela iz oblasti međunarodnog krivičnog prava. Istovremeno, ukazuje se i na moguće razloge zbog kojih nikada nije kodifikovano kumulativno krivično delo - etničko čišćenje.

Ključne reči: genocid, Konvencija OUN o genocidu, Raphael Lemkin, međunarodno krivično pravo, etničko čišćenje, mediji, sociologija, politikologija.

Tokom čitavog XX veka nad srpskim narodom su vršeni sistematski zločini na različitim područjima koja je on nastanjivao. Za neke od njih se vrlo jasno može utvrditi da su imali genocidni karakter, poput onih zločina koje je tzv. NDH počinila u vreme II svetskog rata⁴. Za razliku od nacističkih

¹ Redovni profesor, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Filozofski fakultet, Katedra za sociologiju, e-mail: uros-s@eunet.rs.

² Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Katedra za međunarodno pravo i međunarodne odnose, e-mail: branko@ius.bg.ac.rs.

³ Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta III 47023 *Kosovo i Metohija između nacionalnog identiteta i evrointegracija* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

⁴ S. Avramov, *Genocid u Jugoslaviji 1941-1945, 1991....*, knj. 1. Akademija za diplomatiju i bezbednost, IGAM; Beograd 2008, 229-450. U istoj monografiji, knj. 2, 245-252, autorka zastupa stav o albanskom genocidu nad Srbima na području Kosova i Metohije posle 1945. Da je ovo krivično delo postojalo tokom I svetskog rata, izvesno možemo tvrditi da bi Arčibald Rajs (*Rudolph Archibald Reiss*) baš tako okarakterisao zločine počinjene nad Srbima.

vođa kojima je suđeno nakon rata, Pavelić je mirno umro u Frankovoj Španiji. Koji su razlozi zbog kojih mu je to omogućeno, pitanje je za produbljene istorijske studije.

S druge strane, u savremenoj istoriji Srbi su bili ti koji su optuživani za genocid⁵ i vršenje nečega što je u medijima i društvenim naukama nazvano etničkim čišćenjem. U ovom radu nastojimo da uspostavimo međuodnos ova dva pojma.

Genocid je pravni pojam. On je ušao najpre u pravno-političku upotrebu usvajanjem Rezolucije 96(I) Generalne skupštine OUN od 11. decembra 1946. To je, inače, bila, među prvim rezolucijama koje usvojila Generalna skupština ove novoformirane organizacije. U ovoj rezoluciji se konstatuje kako je „genocid osporavanje prava na postojanje čitavim ljudskim grupama, isto kao što je homocid osporavanje prava na život individualnim ljudskim bićima“, te da je takvo osporavanje „šokira savest čovečanstva, rezultira velikim gubicima po čovečanstvo u kulturnim i drugim doprinosima reprezentovanim od tih ljudskih grupa“ i da je u suprotnosti sa „moralnim zakonima, duhom i ciljevima Ujedinjenih nacija. Mnogi primeri takvog zločina genocida su učinjeni kada su rasne, religijske, političke i druge grupe uništene, u celini ili delimično. Kažnjavanje zločina genocida je predmet međunarodnog staranja“, i kažnjiv je i u odnosu na privatna lica, javne službenike i državničke, bez obzira da li je izvršen „na rasnoj, verskoj, političkoj ili drugoj osnovi“⁶. Iz ove Rezolucije Generalne skupštine OUN može se zaključiti kako su da genocid predstavlja: a) negiranje prava na postojanje; b) radi se o ljudskim grupama u celini ili delimično formiranim na rasnoj, verskoj, političkoj ili drugoj osnovi koje su predmet zaštite; c) gubici po čovečanstvo su u pogledu kulturnih i drugih doprinosa koje mu pružaju grupe za koje se nastoji da budu uništene; d) da je genocid u suprotnosti sa moralnim zakonima, duhom i ciljevima OUN; e) da je kažnjavanje izvršenja ovog zločina predmet međunarodne brige. Ovde, međutim, treba uočiti da je Generalna skupština OUN našla za shodno da ukaže kako gubici nisu samo u biološkom smi-

⁵ Tzv. „Haški tribunal“ (ICTY, TIPY) je čak doneo osuđujuće presude protiv više pripadnika Vojske Republike Srpske i lidera RS zbog „genocida“ koji je počinjen u Srebrenici. Prva od njih je bila protiv generala Vojske Republike Srpske Radislava Krstića za „pomaganje i podržavanje genocida“. V. Case Information Sheet: Radislav Krstić, http://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic.pdf 17.04.2017. Čak ni „Haški tribunal“ nije za ovo optužio Srbiju, koja sa svoje strane zločin u Srebrenici kvalifikuje kao zločin, ali ne prihvata kvalifikaciju da se radi o genocidu. Ozbiljni stručnjaci takođe osporavaju tvrdnje o genocidu. „Svi znaju da se u Srebrenici dogodila tragedija, to je činjenica. I Srbi su bili odgovorni za tu tragediju. Ali to ne znači da je to bio genocid“, kaže Efraim Zurof direktor Centra „Simon Vizental“. V. „Politika“ 14.07.2015, <http://www.politika.rs/scc/clanak/333096/Stepinac-svestenik-masovnog-ubice> 17. 04.2017.

⁶ The Crime of Genocide, *The UN General Assembly Resolution no. 96 (I) /1946*, http://archive.adl.org/education/curriculum_connections/spring_2005/spring_2005_lesson2_resolution.html, 29.11.2016.

slu kao „osporavanje prava na postojanje ljudskim grupama“ što se ogleda kroz njihovo uništenje, potpuno ili delimično, na rasnoj, verskoj, političkoj ili drugoj osnovi, već i da genocid rezultira „velikim gubicima po čovečanstvo u kulturnim i drugim doprinosima“ koje predstavljaju te društvene grupe. Zapravo, Generalna skupština je dovoljno jasno ukazala da se genocidom uništava i kulturna raznolikost čovečanstva, pri čemu je jasno da se kultura shvata u najširem smislu⁷: i kao materijalna i kao duhovna kulturna baština.

Nakon dve godine rada na izradi Konvencije o genocidu, ona je konačno usvojena u Generalnoj skupštini 9. decembra 1948, a stupila je na snagu 12. januara 1951. Među prvih 20 država-potpisnica Konvencije bila je i Jugoslavija. Međutim, definicija genocida u Konvenciji u nekim elementima odudara od onoga što je bilo naglašeno u Rezoluciji 96 (I)/1946. Naime, ovoga puta Generalna skupština OUN se opredelila, a zemlje potpisnice pruhvatile, da se genocid odredi principom enumeracije, tako da je članom II Konvencije utvrđeno da se genocidom „smatra bilo koje od navedenih dela učinjenih u nameri potpunog ili delimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe kao takve:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
- c) namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja;
- d) mere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe;
- e) prinudno premeštanje dece iz jedne grupe u drugu“.⁸

Članom III Konvencije kao kažnjiva su određena sledeća dela:

„a) genocid; b) planiranje izvršenja genocida; c) neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida; d) pokušaj genocida; e) saučesništvo u genocidu“.⁹

⁷ Jednu od najširih definicija kulture dao je naš sociolog Miloš Ilić, određujući je kao „skup svih onih procesa, promena i tvorevina koje su nastale kao posledica materijalne i duhovne intervencije ljudskog društva (u prirodi, društvu i mišljenju). A osnovni smisao kulture sastoji se u tome da olakša održanje, produženje i napredak ljudskog društva“. Sam autor eksplicitno ukazuje da se iz definicije kulture isključuju „svi oni procesi i tvorevine koje nemaju za cilj ili ne doprinose, bez obzira na cilj, olakšanje ili održanje ljudske vrste“. Vidi M. Ilić, *Sociologija kulture i umetnosti*, Naučna knjiga, Beograd 1991, 13.

⁸ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, *Službeni vesnik Prezidijuma narodne skupštine FNRJ* 2/1950.

⁹ *Ibid.*

Da bi genocid bio izvršen, u pravnom smislu, potreban je *dolus specialis*, namera da se izvrši biološko istrebljenje određene zaštićene grupe, u koju svrhu se preduzimaju radnje iz člana II Konvencije.

Analizom dokumenta može se ustanoviti da su, kao zaštićeni objekti, izostale političke grupe, ali da su uneti novi zaštićeni objekti: nacionalne i etničke grupe. Takodje, uočljivo je da, iako je u Rezoluciji 96 (I)/1946 konstatovano da genocid „rezultira velikim gubicima po čovečanstvo u kulturnim i drugim doprinosima reprezentovanim od tih ljudskih grupa“, zaštita uništavanja kulturne materijalne i nematerijalne baštine - kao dokaza života jednog naroda, etničke ili verske grupe na određenom prostoru - nije postalo predmet zaštite usvojene Konvencije o genocidu, što daje za pravo Smilji Avramov da konstatuje kako se, ovako određen, genocid „svodi na biološko uništenje grupe“¹⁰, premda je u vezi sa ovim pitanjem vođena opsežna rasprava¹¹. Tako su i nastali pojmovi *kulturocid* (uništenje kulturno baštine), *politocid* (uništenje parcijalnih političkih grupa¹²), *tehnološki genocid*, *ekološki genocid*¹³ ili *ekocid*, *omnicid* i sl, ali oni nisu obuhvaćeni Konvencijom o genocidu.

Međutim, ako se pogledaju krivične radnje povezane sa genocidom iz člana III Konvencije, može se postaviti pitanje da li izvršenje određenih tih dela može da obuhvati i akte koji se podvode pod kulturocid? Nema nikakve dileme da je, istorijski posmatrano, stigmatizacija Jevreja u Nemačkoj bila praćena i učvršćivanja paljenjem jevrejskih, marksističkih i pacifističkih knjiga koje su proglašavane „nenemačkim“¹⁴. Slično je činjeno i od strane ustaša u tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj, pri čemu na meti

¹⁰ S. Avramov (2008a), knj. 1, 78.

¹¹ *Ibid.*, 78-83.

¹² Jedan od najsvežijih primera za politocid bilo bi brisanje oko 67500 Srba iz biračkih spiskova u Hrvatskoj. Time su im uskraćena osnovna građanska prava, te su oni zapravo diskriminirani na etničkoj osnovi, što je za posledicu imalo uskraćivanje političkih prava. Tim brisanjem iz biračkog spiska oni postaju „politički nevidljivi“, što direktno utiče na rezultate izbora u Hrvatskoj. Ukoliko se toma dodaju zločini počinjeni tokom operacija „Bljesak“ i „Oluja“, pokazuje se kontinuirana politika negiranja postojanja srpskog identiteta na području Hrvatske. V. „Pupovac: Problem brisanja Srba iz biračkog spiska u Hrvatskoj je nepoštovanje zakona“, „Blic“, 17.04.2017; <http://www.blic.rs/vesti/politika/pupovac-problem-brisanja-srba-iz-birackog-spiska-u-hrvatskoj-je-nepostovanje-zakona/c46pkqf>, 23.04.2017. Ovome je prethodio zločin koji pojedini istoričari karakterišu kao genocid, tokom rata devedesetih godina prošlog veka. V. M. Atlagić, „Franjo Tuđman kao vođa udruženog zločinačkog poduhvata u ratu 1991-1995. godine“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini* 42 (1)/2012, 13-23.

¹³ S. Avramov (2008a), knj. 2, 262, ukazuje da je agresija NATO na SRJ zapravo predstavljala ova dva oblika genocida.

¹⁴ L. E. Hill „The Nazi Attack on ‘Un-German’ Literature, 1933-1945“. In *The Holocaust and the Book: Destruction and Preservation*, University of Massachusetts Press, Amherst 2001, 9-46.

nisu bile samo knjige, već i pismo - ćirilica, hramovi Srpske pravoslavne crkve stari po nekoliko stotina godina, koji su svedočili o viševjekovnom postojanju Srba na ovom području¹⁵. Navedeni zločini uništavanja kulturne baštine bili su predradnja, uvod u genocid, sastavni deo njegovog plana, ali i „neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida“ kroz stvaranje opšte svesti i volje da sve što pripada stigmatizovanoj grupi treba uništiti¹⁶. Ovaj scenario je ponavljan i kada se radi o Kosovu i Metohiji. Samo u periodu od 10. juna 1999. do kraja 2013. godine albanski teroristi izvršili su čak 201 napad na verske objekte Srpske pravoslavne crkve (paljenje, miniranje, sknavljenje i sl), napade na 211 pravoslavnih grobalja na području Kosova i Metohije pri čemu je retkost da je neki nadgrobni spomenik ostao neoskrnavljen, kao i napadi na 34 kulturno-istorijska spomenika, od kojih su neki pod zaštitom UNESCO¹⁷ I svi ti zločini su počinjeni u prisustvu predstavnika tzv. međunarodne zajednice: UNMIK, UNPROFOR, EULEX...

Pitanje uključivanja kulturocida u opšti pojam genocida, tim je umešnije ako se ima u vidu stav „oca genocida“, poljskog profesora Rafaela Lemkina (*Raphael Lemkin*). Ovaj poljski naučnik ne samo da je stvorio kovanicu *genocid*, već je predlagao da se zločin koji odgovara njegovom sadržaju unese u međunarodno pravo još 1933. godine, što velike sile tada nisu prihvatile¹⁸. Razrađujući u svom članku „Genocid“ iz 1946. elemente ovog zločina, Lemkin u odeljku „Bezimeni zločin“ ukazuje na sledeće: „Poslednji rat usmerio je našu pažnju na fenomen destrukcije čitavih populacija - nacionalnih, rasnih, verskih grupa - i *biološki i kulturološki*...Stanovništvo koje nije bilo uništeno trebalo je da bude integrisano u nemački *kulturni*, politički i ekonomski obrazac...Nacistički lideri su otvoreno deklarirali svoju nameru da zbrišu Poljake, Ruse; da razore *demografski i kulturno* francuski element u Alzasu i Loreni, slovenački u Kranjskoj i Koruškoj...“¹⁹. U istom tekstu, u poglavlju „Reč 'genocid'“, Lemkin objašnjava značenje svoje kovanice: „Pokušaj da se uništi jedan narod i *izbriše njegov kulturni identitet* je do sada nazivan denacionalizacija. Ovaj nam se termin čini neadekvatnim, zbog toga što ne konotira biološko uništenje...Prema tome, termini 'germanizacija', 'italijanizacija', 'mađarizacija' se često koriste da označe nametanje od stra-

¹⁵ U tzv. NDH je čak osnovan i Ured za rušenje pravoslavnih crkava. Više o genocidu i uništavanju srpske kulturne baštine u NDH v. D. Davidov *Totalni genocid: Nezavisna država Hrvatska 1941-1945*, Zavod za udžbenike, Beograd 2013.

¹⁶ Upor. J. Ćirić, „Genocidna namera“, *Crimen* 6 (1)/2015, 27-45.

¹⁷ U. Šuvaković, *Сербия в эпоху пермен (Serbija v epohu permen)*, RUDN, Moskva 2016, 108-109.

¹⁸ Ovaj predlog Lemkin je učinio na 5th International Conference for the Unification of Criminal Law (under the auspices of the Fifth Committee of the League of Nations)

¹⁹ R. Lemkin „Genocide“, *American Scholar*, Vol. 15, no. 2 (April 1946), 227. <http://www.preventgenocide.org/lemkin/americanscholar1946.htm>, 01.12.2016

ne jačih nacija (Nemačka, Italija, Mađarska) njihovih nacionalnih obrazaca grupama koje kontrolišu. Ovi termini su neadekvatni jer nemaju smisao biološkog uništenja, i ne mogu biti korišćeni kao generički pojam. U slučaju Nemačke, bilo bi smešno govoriti o germanizaciji Jevreja ili Poljaka u zapadnoj Poljskoj, pošto su Nemci hteli da ove grupe iskorene u potpunosti²⁰. U poglavlju naslovljenim sa „Međunarodni zločin“, Lemkin piše: „*Kulturni* obziri govore u prilog međunarodne zaštite nacionalnih, verskih i *kulturnih* grupa. *Naše ukupno nasleđe je rezultat doprinosa svih naroda. Najbolje ćemo to razumeti kada shvatimo koliko bi bila osiromašena naša kultura da narodima osuđenim od Nemačke, kao npr. Jevrejima, nije bilo dozvoljeno da stvore Bibliju, ili da podare rođenje jednog Ajnštajna (Albert Einstein), Spinoze (Baruch de Spinoza); da Poljaci nisu imali priliku da svetu poklone Kopernika (Mikolaj Kopernik), Šopena (Fryderyk Franciszek Szopen), Kirijevu (Maria Skłodowska-Curie) ; Česi Husa (Jan Hus), Dvoržaka (Antonín Leopold Dvořák); Grci Platona (Πλάτων) i Sokrata (Σωκράτης); Rusi Tolstoja (Лев Николаевич Толстой) i Šostakoviča (Дмитрий Дмитриевич Шостакович)*“²¹. Dakle, potpuno je jasno da je Lemkin pojmom genocida obuhvatao i kulturocid; zapravo je smatrao da je on njegov neodvojivi deo. Jer, zaista ako se čak i biološki potpuno iskoreni neka društva grupa, postoje kulturni, materijalni dokazi, njenog postojanja na tom prostoru. I obratno, ukoliko se izvrši *-zacija* nekog naroda, to ne znači da će se zatrti njegovo etničko poreklo. Pripadnici će njega ostati svesni bar još neko vreme, isticali to ili ne, bar kada se o Evropi radi nadajući se prilici da u istorijski pogodnom trenutku povrate legitimisanje svog narušenog (oduzetog) identiteta²². Stoga je Lemkin ukazao na neodvojivost dve komponente genocida - biološke i kulturološke, s tim da obe vode jednom cilju - uništenju određene društvene grupe²³. Genocid ne predstavlja prema Lemkinovom shvatanju, to naglašavamo, deidentifikaciju grupe, već njeno uništenje. U svojoj knjizi Lemkin je ukazao na to da se „genocid sprovodi sinhronizovanim napadom na različite aspekte života porobljenih ljudi“, pobrajajući ih:

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, 228. Sva naglašavanja u tekstu označenom fusnotama 18-20 su naša. Prevod teksta koji je označen ovim fusnotama je naš. U tekstu smo intervenisali utoliko što smo, sva pomenuta lična imena ispisali u originalnoj transkripciji, u zagradaama.

²² *Melting pot* u Americi je omogućio stvaranje američke nacije. Dakle nove, do tada nepostojeće nacije. V. M. Walzer, „What Does It Mean To Be An 'American'?“, *Social Research* vol. 71, no. 3, 2004; takav je bio primer sa Srbima i drugim slovenskim narodima u Austrougarskoj koji su težili ujedinjenju sa Srbijom, odnosno stvaranju svojih nacionalnih država.

²³ Ne, dakle, njenom „pretapanju“ u drugu društvenu grupu, ne asimilaciji, ne (pojedinačnoj nacion)-alizaciji, već uništenju u biološkom smislu i uništenju dokaza o njenom postojanju na određenom tlu.

- politički (uništavanje institucija samouprave, „što je inače bio nemački model administriranja i kroz nemačku kolonizaciju“)
- društveni (razara se socijalna kohezija naroda i „ubijanjem ili uklanjanjem elemenata koji obezbeđuju duhovno vođstvo“)
- kulturni („zabranom ili uništenjem kulturnih institucija i aktivnosti; tako što se humanističko obrazovanje zameni profesionalnim osposobljavanjem, čime se zatire kritičko mišljenje“)
- ekonomski („prebacivanjem bogatstva u nemačke ruke i sprovođenjem zabrane baljenja trgovinom i zapošljavanja onih ljudi koji ne promovišu germanizam 'bezrezervno'“)
- biološki (depopulacijom potlačenog naroda i ohrabrivanjem „rađanja među Nemcima u okupiranim zemljama)
- fizički (izgladnjivanjem svih koji nisu Nemci i masovnim ubistvima Jevreja, Poljaka, Slovena i Rusa)
- religijski (mešanje u aktivnosti crkve „koja u mnogim zemljama pruža ne samo duhovno, već i nacionalno vođstvo“)
- moralni (pokušajima da se stvori atmosfera moralne degradacije tako što se podstiču pornografski časopisi i filmovi i preterana upotreba alkohola“)²⁴.

Lemkin sadržaj pojma genocid određuje široko, i naglašava: „Tim pojmom se pre želi označiti koordinirani plan različitih radnji usmerenih na uništenje suštinskih temelja života nacionalnih grupa, *sa ciljem da se unište same te grupe*. Ciljevi takvog plana bili bi rušenje političkih i društvenih institucija kulture, jezika, nacionalnih osećanja, religije i ekonomskog postojanja tih grupa, kao i uništenje lične bezbednosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, *pa čak i života pojedinačnih pripadnika takvih grupa*. Genocid je uperen protiv nacionalne grupe kao entiteta, a postupci koji iz njega proističu su upereni protiv pojedinaca, *ali ne i njihovom ličnom svojstvu, već protiv njih kao članova nacionalne grupe*“²⁵. On ukazuje na dve faze izvršenja ovog „zločina nad zločinima“, i to: „prva je uništavanje nacionalnih obeležja potlačene grupe; druga je nametanje nacionalnih obeležja tlačitelja. To nametanje se može sprovesti nad potlačenim stanovništvom kome je dozvoljeno da opstane ili nad samom teritorijom, posle uklanjanja stanovništva i kolonizacije te oblasti pripadnicima tlačiteljske nacije“²⁶.

Iz navedenih doktrinarnih Lemkinovih shvatanja zapravo se vidi da su predstavnici država koje su učestvovalе u izradi Konvencije o genocidu, iako

²⁴ R. Lempink, *Axis rule in occupied Europe. Laws of occupation, analysis of government, proposals for redress*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1944, XI-XII.

²⁵ *Ibid.*, 79. Naglašavanja naša.

²⁶ *Ibid.*

su se pozivale na njegovo shvatanje, suštinski radikalno izmenile njegov stav po pitanju sadržaja i obima ovog pojma, redukujući ga samo na ono što je idejni tvorac označio kao fizički i biološki aspekti. Ono što je Lemkin smatrao krajnjim postupkom („pa čak i života pojedinačnih pripadnika takvih grupa“ [sic!]), kreatori Konvencije su proglasili jedinim sadržajem pojma genocid. Bez sumnje je da su politički motivi bili ti koji su presudili da se ovako postupi i da pravna norma bude značajno manje obuhvatna nego njena teorijska postavka. Motive verovatno treba tražiti u fazama onako kako ih je opisao Lemkin, pošto bi one u potpunosti odgovarale procesu kolonizacije koje su vršile velike sile.

Bliski pojmu genocida su pojmovi *ratnih zločina* i *zločina protiv čovečnosti*. I ovde se radi o pojmovima međunarodnog krivičnog prava. I jedni i drugi su jasno kodifikovani kroz Statut Niraberškog suda²⁷ i primenjeni kasnije kroz krivična zakonodavstva država širom sveta. Međutim, postoji nekoliko tačaka koje su suštastvene u pogledu razlikovanja: nije svaki ratni zločin, ma koliko bio masovan - genocid. Za postojanje genocida mora da postoji specifična namera - biološko istrebljenje određenju grupe, što podrazumeva i odgovarajuću pripremu za njegovo izvršenje, organizaciju, neko ideološko opravdanje motiva itd. S druge strane, ratni zločin se mora izvršiti - u ratu, dok je genocid moguće izvršiti i u miru. Po tome što se mogu izvršiti i u miru, slični su genocid i masakr, ali je razlika opet u tome što kod masakra ne postoji planski element, već je on više izraz naprečac donetih situacionih odluka. „U slučaju genocida, ubistva su izraz datog profila države i organizacije društva. Iza njih stoji specifična politička orijentacija vladajućih slojeva ili pojedinih društvenih grupa. Nasuprot tome, *masakri su nesistematsko trenutno i sporadično nasilje*“²⁸, pri čemu se naravno radi o grupnim, masovnim ubistvima. Kao zločini protiv čovečnosti proglašeni su: „ubistvo, istrebljenje, stavljanje u ropski položaj, deportacija i drugi nehumani akti učinjeni protiv

²⁷ Principom VI b utvrđeni su ratni zločini po međunarodnom pravu, i to: „kršenja zakona ili običaja rata koja uključuju, ali se ne ograničavaju na, ubistvo, zlostavljanje, deportaciju na ropski rad ili u bilo koju drugu svrhu civilnog stanovništva na okupiranoj teritoriji, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika, osoba na moru, ubistvo talaca, pljačku javne ili privatne imovine, namerno razaranje gradova i sela ili bilo kakvo uništavanje koje nije opravdano vojnom potrebom“. V. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf, 01.12.2016

²⁸ Smilja Avramov (2008a), knj. 1, 88 (nagl. naše). Pozivajući se na američke autore Kelmana&Hamiltona, Avramov piše o i „sankcionisanim masakrima“ za koje ističe da se „dešavaju u okviru zvaničnih kampanja, u toku ratnih okršaja, a u kojima pojedinac ne oseća posledice svoje akcije. Sebe smatra produženom rukom višeg autoriteta, lišen mogućnosti izbora i razmišljanja o pravičnosti, legalnosti ili moralnoj strani čina“. *Ibid.*, 89. Ova autorka u ovu vrstu masovnog zločina ubraja „ubistvo tiranina i njegove grupe“, ukazujući da u takvim slučajevima (koje „treba ceniti svaki ponaosob“), masakr može „da u sebi sadrži moralno opravdanje, dok kod genocida to nikada ne može biti“. *Ibid.*, 90.

bilo kog civilnog stanovništva, ili progoni na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, kada su ta dela učinjena ili su ti progoni sprovedeni u vršenju ili u vezi sa vršenjem bilo kog zločina protiv mira ili bilo kog ratnog zločina²⁹. Dakle, između opisa radnji izvršenja genocida i opisa radnji izvršenja zločina protiv čovečnosti razlike su male, ali je suštinska razlika u tome da je kod genocida motivacija biološko istrebljenje jedne nepolitičke grupe, dok je ovde motiv vezan za ili za planiranje, pripreme, započinjanje i vođenja osvajачkog rata ili za učestvovanje u zaveri u vezi sa njim ili za vršenje ratnih zločina. Prema tome, zločini protiv čovečnosti su povezani sa ratom - u nekoj od njegovih faza - dok se genocid može vršiti i u miru. Osim toga, kako smo već ukazali, zločini protiv čovečnosti se mogu odnositi i na parcijalne političke grupe, što je Konvencija o genocidu isključila.

Devedesetih godina XX veka u vokabular - novinarski, politički, politikološki, sociološki, akademski uopšte, javni - ušao je pojam *etničko čišćenje*. Ovaj pojam nema kodifikovano pravno značenje. Treba uočiti da su jugoslovenski komunisti koristili ovaj pojam još u vreme socijalističke Jugoslavije kako bi označili cilj albanskih separatista na Kosovu i Metohiji - „etnički čisto Kosovo“³⁰ U međunarodnim okvirima, nastao je kao termin koji je, navodno, trebalo da odrazi postupke JNA na području Hrvatske, vojske bosanskih Srba u ratu u BiH, kasnije i postupke Vojske Jugoslavije i MUP-a Srbije na području Kosova i Metohije. U dokumentima OUN, prvi put se ovaj pojam koristi u pismu od 9. februara 1992. koje je generalni sekretar Butros Gali (*Boutros Boutros-Ghali*) uputio Savetu bezbednosti

²⁹ Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, Princip 6 c.

³⁰ U vezi sa ovim, slovenački (jugoslovenski) ekspert za ustavno pravo Ivan Kristan, svoje-vremeno je napisao: „Albanska nacionalistička zamisao o etnički čistoj republici Kosovu i o ujedinjenju svih Albanaca u jednu republiku negira jednu od osnovnih tekovina narodnooslobodilačke borbe i revolucije, to jest bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije, koje je osnova njihovog zajedničkog života i zajedničke izgradnje socijalizma. Parola o etnički čistom Kosovu nudi, umesto stvarne ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti, njihovo neprestano prebrojavanje i šovinizam...Protiv drugih naroda i narodnosti vrše se brojni pritisci i šoviniistički ispadi koji idu čak dotle da se pripadnici pojedinih naroda i narodnosti počinju iseljavati zbog osećanja ugroženosti. To se već duže vreme događa na Kosovu, odakle se iselio priličan broj Srba i Crnogoraca, tako da prema popisu 1981. godine u poređenju s godinom 1971. pripadnika ovih dvaju naroda ima manje, i to ne samo relativno u strukturi stanovništva na Kosovu (1971. godine Srba je bilo 18,3%, a Crnogoraca 2,5%, a 1981. samo 13,2% i 1,7%), već ih je manje i u apsolutnom broju, i to Srba za 8,1 % i Crnogoraca za 4,8%, dok je, naprotiv, broj Albanaca za isto vreme porastao za 34%...Do slične neprijateljske pozadine nacionalističkih parola na Kosovu došlo se i u oceni na sednici Centralnog komiteta SK Srbije, gde je Tihomir Vlaškalić naglasio da su parole »Hoćemo republiku milom ili silom«, »Eksploatacija Kosova«, kao i niz drugih koje govore o »etnički čistom Kosovu« neposredno usmerene protiv ostalih naroda i narodnosti, naročito protiv Srba, Crnogoraca i Turaka...” I. Kristan, „Ustavno-pravni položaj autonomnih pokrajina u SFRJ“, *Socijalizam* 10/1981, 1733-1735.

OUN, zajedno sa ekspertskim izveštajem grupe koju je formirao na zahtev Saveta bezbednosti. U tom ekspertskom izveštaju se konstatuje kako je „izraz 'etničko čišćenje' relativno nov. Posmatrano u kontekstu bivše Jugoslavije, znači prevođenje područja u etnički homogeno upotrebom sile ili zastrašivanjem da bi se odstranili pojedinci ili određene grupe sa tog područja“, konstatujući nadalje kako je ono u suprotnosti sa međunarodnim pravom.³¹ Kao načine izvršenja „etničkog čišćenja“, ova komisija eksperata navodi: ubistva, mučenja, arbitrarna hapšenja i zadržavanja, pogubljenja bez suđenja, silovanja i seksualna zlostavljanja, zatvaranja civila u geta, prisilno udaljenje, preseljenje i deportacije civila, namerne vojne napade i pretnje napadima na civilne ili područja nastanjena civilima, i bezobzirno razaranje imovine. „Ta praksa čini zločine protiv humanosti i može biti u sticaju sa specifičnim ratnim zločinima. Osim toga, takvi postupci mogu potpadati pod Konvenciju o genocidu“³². Dakle, već tada je pokušano da se, najpre na ekspertskom nivou, izvrši izjednačenje ovih pojmova. Nekoliko meseci kasnije isto se pokušava i na političkom nivou kada je 18. decembra 1992. Generalna skupština OUN u preambuli svoje rezolucije 47/121 osudila o „odvratnu politiku 'etničkog čišćenja', što je oblik genocida“³³. Ideja je bila da se publicistički pojam „etničko čišćenje“ prevede u pravno kodifikovan pojam „genocida“, zločin prema međunarodnom pravu, i da se za to optuže Srbi. Bez obzira na upornost kreatora ove inicijative, u njoj se nije uspelo. Upravo zbog činjenice da je zločin genocida jasno određen Konvencijom, i to principom enumeracije, izbegnuta je mogućnost da se izvrši njegovo izjednačavanje sa etničkim čišćenjem. To, međutim, ne znači da ne treba uspostaviti odnos između ovih pojmova. Takođe, ostalo je da se ispita odnos etničkog čišćenja i drugih međunarodnih zločina - protiv čovečnosti i ratnih zločina.

³¹ Interim Report of the Commission of Experts Established Pursuant To Security Council Resolution 780 (1992), S/25274, 10 February 1993, 16, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/25274, 01.12.2016.

³² *Ibid.* Upor. A. Jokić, T. Dickson „Globalizacija i genocidalizam - bezgranični fiktivni diskurs (za zabavu i profit)“, *Sociološki pregled* 40 (3)/2006, 323-346. Autori ukazuju na trivijalizaciju pojma genocida, kada za to ne postoje ozbiljni dokazi, ali se on koristi kao oruđe američkog imperijalizma, pri čemu je „genocidalizam uspešan zato što se oslanja na pravo samoodbrane u čije ime osporava suverenitet određene zemlje“. Sličnog je stava i N. Čomski: „Vulgarna politizacija koncepta genocida, i 'nova međunarodna norma' humanitarne intervencije deluju kao proizvodi zalazećeg Hladnog rata koji je oduzeo standardne izgovore za intervenciju, ali ostavio netaknutu institucionalnu i ideološku osnovu za njenu redovnu primenu...Što se tiče izraza 'genocid', najkasnije bi bilo da se izostavi iz rečnika dok ne dođe dan, ako ikada dođe, kada iskrenost i poštenje budu 'narastajuća norma'“. U E. S. Herman, D. Piterson, *Politika genocida*, Vesna Info, Beograd 2010, 10, 12.

³³ „Abhorrent policy of 'ethnic cleansing', which is a form of genocide“ u: General Assembly Resolution A/RES/47/121, <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm>, 01.12.2016.

Treba uočiti to da se i etničko čišćenje i genocid i zločini protiv čovečnosti mogu izvršiti i u doba rata i u doba mira, iako je komisija eksperata svoje shvatanje zasnivala na primerima iz prakse tokom trajanja građanskog rata na području nekadašnje Jugoslavije. Prema tome, u funkciji etničkog čišćenja mogu biti svi zločini iz pomenutih grupa, ali i oni koji se podvode pod ratne zločine. Osim toga, kada kažemo da se etničko čišćenje može izvršiti i u doba mira, to mislimo da ono može prethoditi ratu, ali može da bude i posledica rezultata rata. Za razliku od genocida kom prilikom se genocidna radnja izvršava nad pripadnicima nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe, etničko čišćenje se vrši *isključivo* nad pripadnicima određene, nepoželjne, etničke grupe. Dakle, neispravno je tvrditi da se i kod genocida i kod etničkog čišćenja radi o „istom objektu zaštite (u vidu rasne, verske, nacionalne ili etničke grupe)“³⁴, pošto je kod etničkog čišćenja ugrožena grupa samo - etnička grupa. U suprotnom, to bi bilo - versko čišćenje, rasno čišćenje i sl. I drugo, mnogo važnije, ta grupa - nije zaštićena, pošto nema međunarodnokrivičnog instrumenta koji bi ju štitio od etničkog čišćenja. Ono što predstavlja sadržaj ovog pojma, i to onako kako je interpretiran u navedenom ekspertskom mišljenju, ali i uopšte u javnosti, političkim stavovima i društvenim naukama od osamdesetih godina prošlog veka, obuhvaćeno je drugim međunarodnim krivičnopravnim delima, tako da se radi o jednom pojmu koji nema, kako smo već konstatovali, pravni značaj. Jednostavno, ne postoji kumulativno krivično delo – *etničko čišćenje*, ali postoji čitav niz zločina po međunarodnom krivičnom pravu koji se, u jeziku medija i nekih drugih društvenih nauka (sociologije, politikologije), zbirno mogu označiti tim terminom. Međutim, da bi se izvršilo etničko čišćenje potrebno je takođe, koristeći se pravnom terminologijom, postojanje *dolus specialis*, pri čemu je on drugačiji nego kod genocida. Dok se kod genocida kao posebna namera zahteva biološko istrebljenje grupe ili nekog njenog dela, kod etničkog čišćenja je *dolus specialis* - namera da se stvori etnički čisto područje. Dakle, za razliku od genocida ovde nije namera biološko uništenje neke etničke, nacionalne, rasne ili verske grupe, već je namera stvaranje etnički zaokružene teritorije, što se ne mora nužno postići biološkim istrebljenjem neke druge etničke grupe, već i njenim proterivanjem, prisilnom seobom, psihološkim pritiscima na „dobrovoljni“ odlazak i sl. Prema tome, ideja je etničkog čišćenja da se multietnička, etnički heterogena teritorija pretvori u monoetničku, etnički homogenu teritoriju, za koju svrhu se koriste nasilna sredstva, ali ne nužno sa ciljem uništenja grupe koja se sa tog područja nastoji ukloniti. U sklopu etničkog čišćenja je, stoga, važno da se izbrišu materijalni i duhovni oblici baštine koji dokazuju bitisanje etničke grupe na određenom prostoru,

³⁴ G. Đorđević, „Da li je etničko čišćenje genocid? Problemi pravne kvalifikacije dela“, *Teme* XXXIV (4)/2010, 1348.

odnosno da se izvrši njihova revizija kada je to moguće, kako bi i oni bili stavljeni u funkciju „potvrđivanja etničke čistote“ odnosno području „od pamtiveka“. U tom smislu, za razliku od genocida, etničko čišćenje uključuje i kulturocid, pri čemu se u različitim istorijskim situacijama on primenjuje ili ne primenjuje.

Ovde treba ukazati i na to da nije slučajno što etničko čišćenje nije pravno kodifikovano kao zločin, već je ostalo u sociološko-politikološkom i medijskom polju razmatranja. Naime, u nekim istorijskim okolnostima ono nije posmatrano kao zločin. I ne samo da nije smatrano zločinom (zato što nije bilo kodifikovano kao zločin, što nije bio slučaj ni sa genocidom), već je u moralnom i pravnom smislu odobravano. To je jezički označavano kao „razmena stanovništva“. Posebno poznat primer ovakve prakse je onaj između Turske i Grčke nakon I svetskog rata. Ova „razmena stanovništva“ je pravno uređena jednim od sporazuma iz mirovnog aranžmana uspostavljenog sa Turskom u Lozani, i to Konvencijom o razmeni grčkog i turskog stanovništva, potpisanom 30. januara 1923. godine.³⁵ Ovom konvencijom je predviđeno obavezno, prisilno iseljavanje iz Turske turskih državljana grčke pravoslavne veroispovesti i prisilno iseljavanje iz Grčke grčkih državljana muslimanske veroispovesti, sa izuzetkom grko-pravoslavnih stanovnika Konstantinopolja i muslimana iz Zapadne Trakije. Kako je intenzivan proces iseljavanja krenuo ranije, Konvencija predviđa da pod njen obuhvat potpadaju i lica iz navedene dve kategorije koja su se iseljavala počev od 18. oktobra 1912. godine.³⁶ Iseljena lica gube državljanstvo stare, a stiču državljanstvo nove države. Konvencija predviđa pravne i tehničke detalje ostvarenja ove razmene stanovništva, ali je njena suština to što pravno uređuje prisilno i trajno iseljavanje stanovništva iz država u kojima su oni (a u najvećem broju slučajeva i njihovi preci, i to generacijama) živeli i to na osnovu verske pripadnosti, koja je bila isključivi kriterijum za vršenje iseljavanja. U današnjoj terminologiji ovo bi se moglo nazvati „verskim čišćenjem“, čiji je rezultat bio „da je najmanje 1,3 miliona Grka proterano iz Turske, a oko 500.000 muslimana je proterano u Tursku. Svi su ostali bez svoje imovine - što je, u slučaju mnogih buržoaskih grčkih izbeglica bilo značajno - a taj gubitak imovine je naknadno potvrđen Ugovorom iz Ankare od 1930. godine. Na osnovu sporazuma iz Lozane nekih 150-200.000 ‘Grka’ je ostalo u Konstantinopolju i sličan broj muslimana u Zapadnoj Trakiji; ugovor je propisao pravne obaveze i druge uslove nametnute zemlji domaćinu svake od manjina. Ovi uslovi

³⁵ Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations, http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-vi_-convention-concerning-the-exchange-of-greek-and-turkish-populations-signed-at-lausanne_.en.mfa, 11. 05 2017.

³⁶ To je datum okončanja Tursko-italijanskog rata tzv. Prvim lozanskim ugovorom.

i dalje važe.³⁷ Naravno, potpisivanju ove Konvencije prethodio je istorijski kontekst mladoturske revolucije i izbijanja I svetskog rata, pod velim koga je izvršena deportacija 700-800 hiljada Grka iz Turske pod izgovorom da su „odavali podatke neprijatelju“³⁸. Razmena stanovništva zapravo njihovo prinudno preseljavanje, trebalo je da doprinese ostvarenju dva zahteva koja su u to vreme smatrana legitimnim: da se ti ljudi zaštite preseljenjem u državu u kojoj će biti deo većinskog stanovništva i da se homogenizacijom stanovništva novonastale ili novooslobođene države konsoliduju, tj. učine čvršćim, stabilnijim i održivim.³⁹

Sličan je slučaj bio sa proterivanjem nemačke manjine iz Poljske, Čehoslovačke, Mađarske i Jugoslavije posle II svetskog rata. Smatralo se da su Nemci koji su pre i za vreme rata živeli na području ovih država (folksdojčeri, nem. *Volksdeutsche*), tokom II svetskog rata predstavljali Hitlerovu „petu kolonu“ i masovno kolaborirali s nacistima, pa je stoga pravično proterati ih s tih područja, uz plenidbu njihove imovine. Tako je iz Poljske proterano oko 7 miliona Nemaca, iz Čehoslovačke njih oko 3 miliona (sudetski Nemci), iz Jugoslavije oko pola miliona (Banat, Bačka). Član XIII Završnog kominikea iz Potsdama naslovljen je sa „Metodički transfer nemačkog stanovništva“⁴⁰. Christian Tomuschat ukazuje na „upadljivu činjenicu otvorenog moralnog rascepa“ da je u istom trenutku kada je ovakva odluka o „transferu“ doneta od strane saveznika, u Nirnbergu ti isti saveznici sudili nacistima zbog „deportacija na štetu

³⁷ M. Baldwin-Edwards, „Migration between Greece and Turkey: from the 'Exchange of Populations' to non-recognition of borders“, *South East Europe Review* 3/2006, 2, http://aei.pitt.edu/7043/1/Migration_between_Greece_and_TurkeyV3a.pdf, 10.05.2017.

³⁸ Frank Watterson Jackson, „Turks Turned Against Greek; 700.000 suffer“, *The Evening Independent*, 17 October 1917, <http://www.greek-genocide.net/index.php/en/quotes/testimonies/294-frank-w-jackson-greek-relief-committee>, 10.05.2017. Treba uočiti da je nadzor nad poštovanjem prava manjina imalo Društvo naroda, čiji je visoki komesar za izbeglice Fridtjof Nansen dobitnik Nobelove nagrade za mir 1922.

³⁹ S. Shields, „Forced Migration as Nation-Building: The League of Nations, Minority Protection, and the Greek-Turkish Population Exchange“, *Journal of the History of International Law* 18 (2016), 120 -145.

⁴⁰ U njemu vlade Poljske, Čehoslovačke i Mađarske „nakon razmatranja ovog pitanja u svim njegovim aspektima, priznaju da ima mesta pristupanju transferu u Nemačku nemačkog stanovništva koje je ostalo u Poljskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj. One su saglasne u oceni da takvi transferi treba da budu sprovedeni na uređen i human način. Kako će dolazak velikog broja Nemaca u Nemačku povećati već veliku opterećenost okupacionih vlasti, one smatraju da kontrolni savet mora najpre da prouči problem uzimajući u obzir naročito pravično raspoređivanje ovih Nemaca u različite okupacione zone. Stoga one nalažu svojim predstavnicima u kontrolnom savetu da ih što je pre moguće obaveste u kojoj meri su Nemci u pitanju već ušli u Nemačku iz Poljske, Čehoslovačke i Mađarske i da procene u kom trajanju i kojim tempom se mogu odvijati naknadni transferi, s obzirom na trenutnu situaciju u Nemačkoj“.

civilnog stanovništva“, što je istovremeno smatrano i zločinom protiv čovečnosti i ratnim zločinom⁴¹.

Sve ovo je imalo nesumnjivo elemente etničkog (u prvom primeru i verskog) čišćenja, ali za to niko nije odgovarao pošto je počinjeno pod okriljem međunarodnog prava, a u drugom primeru i od strane država antifašističke koalicije. Uspostavljanjem međunarodnog krivičnog dela „etničko čišćenje“, bez sumnje bi se postavilo i pitanje odgovornosti za navedene i druge primer etničkog čišćenja, ali i pitanje restitucije imovine i repatrijacije proteranih i njihovih potomaka. S druge strane, imajući u vidu činjenicu da je Vaclav Klaus (Václav Klaus) postavio kao uslov, a EU to prihvatila, da se potpisivanjem Lisabonskog ugovora kao fundamentalnog akta EU ne obesnažuju posledice Benešovih dekretata (Edvard Beneš), jasno je da je od 2009. godine ova organizacija i formalno prihvatila ispravnost činjenja i posledica etničkog čišćenja počinjenog nad Nemcima posle II svetskog rata od strane država antifašističke koalicije.

Nasuprot svemu tome, srpski narod za čije je stradanje na Kosovu i Metohiji po prvi put upotrebljen termin „etničko čišćenje“, 90-ih godina XX veka je optužen da je uspostavio takvu praksu u ratu u BiH pre svega u odnosu prema Muslimanima, pri čemu je ona označena kao „zločinačka“, kao drugo ime za genocid itd. Pri tom, baš su Srbi bili ti koji su „etnički očišćeni“ sa područja koja su vekovima nastanjivali - Srpske Krajine tokom akcija Hrvatske vojske „Bljesak“ i „Oluja“ 1995, sa Kosmeta tokom i neposredno posle NATO agresije 1999. Izostavlja se, međutim, uočavanje činjenica da svaki rat prate a) pokreti stanovništva koje ide „za svojom vojskom“ što je prirodna posledica ratnih dejstava i pomeranja linije fronta u građanskom ratu, pri čemu se zaštita traži na onoj teritoriji koju kontroliše vojska istog etniciteta; b) u ratu u BiH deo stanovništva, i to u okviru svih naroda, bio je izložen pritiscima i zlostavljanjima, pa je zbog toga napuštao prostor gde se nalazio i prelazio na prostor koji kontroliše vojska njegove njihove etničke i/ili verske pripadnosti; c) u „bosanskom ratu“ značajan deo stanovništva je bio zainteresovan da napusti teritorije pod kontrolom „druge strane“. To se, pre svega, odnosi na Sarajevo, u kome su Srbi i Hrvati najdirektnije zlostavljani od strane Armije BiH i drugih muslimanskih paravojnih formacija (silovanje žena, teranje muškaraca da kopaju rovove i slično, pa sve do ubistava, koja su bila masovna), dok je istovremeno ta činjenica da su oni tu - u Sarajevu - korišćena propagandno kako bi se prikazalo zalaganje muslimanske strane za multietničnost BiH. U okviru mešovite vojne grupe, pod pokroviteljstvom UNPROFOR-a 13. decembra 1992. postignut je dogovor „o otvaranju tri koridora za slobodno kretanje

⁴¹ C. Tomuschat, „The Legacy of Nuremberg“, *Journal of International Criminal Justice* 4 (2006), 833-834.

civila u gradu. Već sutradan muslimanska strana je poništila svoj potpis i odustala od dogovora⁴². I pored odustanka muslimanske strane, srpska strana je odlučila da otvori te koridore, kako bi omogućila onima koji žele da napuste grad. Suštinski, odustanak muslimanske strane od ovog dogovora je zapravo predstavljao neku vrstu „etničkog porobljavanja“, zbog koga se srpska strana učestalo žalila međunarodnim mirovnim posrednicima⁴³. Svakako da se napuštanje svojih stanova pred terorom etnički suprotnih vojnih formacija ne može smatrati dobrovoljnim, ali se može konstatovati da je to bio izbor „manjeg zla“, pri čemu su oružane snage UN takav dogovor podržale.

U vezi sa nastojanjem da se uspostave odnos između pojma genocid i etničko čišćenje, možemo da zaključimo sledeće:

- 1) genocid je najteže krivično delo u međunarodnom pravu, koje je određeno Konvencijom o genocidu; ne postoji krivično delo koje je pravno kodifikovano kao etničko čišćenje, već je to medijski i sociološko-politikološki pojam kojim se sadržajno, počev od osamdesetih godina XX veka, zbirno obuhvata veći broj pojedinačno kodifikovanih zločina koji su u međunarodnom krivičnom pravu određeni kao zločini protiv čovečnosti i ratni zločini;
- 2) u doktrinarnom, Lemkinovom značenju, pojam genocida je značajno širi čak i od pojma etničko čišćenje, pošto obuhvata široku skalu mera koje se preduzimaju protiv jedne nacionalne grupe, sa ciljem njenog uništenja, pri čemu on ne misli samo na biološko i fizičko uništenje, ali uključuje i njih. U svakom slučaju mora da postoji *dolus specialis*, koji se prema Lemkinu sastoji u uništenju jedne nacionalne grupe u raznim aspektima njenog identiteta, dok se prema Konvenciji o genocidu on sastoji isključivo u fizičkom i biološkom istrebljenju nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe;
- 3) etničko čišćenje, onako kako je shvaćeno u sociološko-politikološkim interpretacijama, pre svega označava nasilne postupke koji imaju za cilj stvaranje etnički monolitne teritorije. Ti postupci nisu usmereni na fizičko i biološko istrebljenje „nepoželjne etničke grupe“ na nekom području, ali jesu usmereni kao nasilni akti u pravcu njenog napuštanja te teritorije i mogu obuhvatiti i ratne zločine i zločine protiv čovečnosti, pri čemu se ne mogu svesti samo na njih. U tom smislu, *dolus specialis* bi bio stvaranje etnički homogene teritorijalne celine,

⁴² Pismo predsednika Predsedništva Republike Srpske Radovana Karadžića Sadako Ogati i Korneliju Samarugi, 01-1861/92 od 17. decembra 1992. U *Ratna pisma Radovana Karadžića*, Međunarodni odbor za istinu o Radovanu Karadžiću, Beograd 2004, 155.

⁴³ *Ibid.*, 327.

- i po tome bi se ovaj pojam, da je pravno kodifikovan, razlikovao od genocida. Sem toga, *etničko čišćenje* se mora vezati za pojam etničke grupe, što bi isključilo npr. verske grupe;
- 4) u određenim istorijskim okolnostima, primenjivani su postupci koji bi danas bili smatrani za etničko čišćenje. Međutim, oni nisu smatrani zločinom, već ispravnim postupanjem u vezi sa kojim su usvojeni i odgovarajući zakoni i međunarodni ugovori. Dakle, postaje prilično jasno da na pitanje hoće li etničko čišćenje biti osuđeno (čak ne pravno, već uopšte društveno, moralno) kao zločin ili ne, odgovor zavisi pre svega od konkretnih istorijski okolnosti i odnosa političkih snaga na svetskoj sceni;
 - 5) konačno, da je Lemkinovo shvatanje genocida pretočeno u normu Konvencije, pojam „etničko čišćenje“ bi bio suvišan, a nacije čiji su identiteti nasilno ugroženi znatno bolje zaštićene.

Uroš V. Šuvaković, PhD

Full Professor, Faculty of Philosophy, University of Priština

Branko M. Rakić, PhD

Full Professor, Faculty of Law, University of Belgrade

GENOCIDE AND ETHNIC CLEANSING OR ABOUT DISPOSITION RELATION BETWEEN ONE INTERNATIONAL-CRIMINAL ACT AND ONE SOCIOLOGICAL-POLITICAL SCIENCE CONCEPT

Summary

Genocide is the most severe criminal act in the international law that is determined by the Genocide Convention; there is no criminal act that is legally codified as ethnic cleansing, but it is a media and socio-logical-political science concept that, starting from the '80s of the 20th century, collectively implicate large number of individually codified crimes that are determined in the international criminal legislation as crimes against humanity and war crimes. According to Lemkin, the concept of genocide is significantly wider even in regard to the concept of ethnic cleansing, since it implicates a wide scale of measures committed against a national minority, with intent to destroy it, considering not only biological and physical destruction, but including them also. In any case, there

must be a *dolus specialis*, which according to Lemkin consists of destroying one national group in various aspects of its identity, while according to the Genocide Convention it consists exclusively of physical and biological extermination of a national, ethnic, racial or religious group.

Ethnic cleansing, as comprehended in sociological-political science interpretations, primarily denotes forced actions with the aim of creating ethnical monolithic territories. The actions are not directed to physical and biological extermination of an “undesirable ethnic group” in a territory, but as forced actions are directed to the leaving of the territory and may implicate also war crimes and crimes against humanity, but cannot be reduced only to them. In that sense, *dolus specialis* would be creation of an ethnically homogenous territory and this would make a difference from the genocide if this concept were legally codified. Besides, ethnic cleansing must be connected with the concept of ethnic group.

Key words: genocide, UN Genocide Convention, Raphael Lemkin, international criminal law, ethnic cleansing, media, sociology, political science.